

Author of the article examined the specificity of folk-style inherent in the lyrics of Michael Staritsky, particularly poetry «Vykyk». This poem became a folk song, including thanks to the linguistic and stylistic means, the source of which the poet became folklore.

Keywords: folk poetry, folk song, song literature, national poetic style, lyrics, Michael Staritsky.

УДК 811.161.2'37

Клак О.С.

СКЛАД І СТРУКТУРА МІКРОПОЛЯ ПРИКМЕТНИКІВ, ЩО ВИРАЖАЮТЬ ЗАГАЛЬНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ЛЮДИНИ З ПОГЛЯДУ ДОТРИМАННЯ НЕЮ МОРАЛЬНИХ НОРМ

У статті досліджено склад та структуру мікрополя прикметників української мови, що виражають загальну характеристику людини з погляду дотримання нею норм моралі.

Ключові слова: прикметник, лексико-семантичне поле, синонімічний ряд, антонімічна пара, сема, первинна та вторинна номінація.

У сучасних лексикологічних студіях літературної мови та діалектів актуальними є питання організації лексики як сукупності одиниць окремого структурного рівня, виділення сегментів лексичної системи, формування семантичної структури слів різних частин мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю встановлення складу прикметників зі значенням морально-етичних властивостей особи (зокрема прикметників, які виражають загальну характеристику людини з погляду дотримання нею моральних норм), які є результатом своєрідного відображення мовної картини світу у сфері якісних характеристик об'єктивних реалій у середовищі українського етносу, їх усебічного семантичного аналізу, спрямованого на виявлення системних ознак. Частково цю мікросистему розглядали на матеріалі російської мови (А.І. Ільдарова, Л.М. Лаврова, Н.О. Лісіцина, О.А. Мордвіна-Щдро, Ж.П. Соколовська, О. М. Шрамм); на матеріалі німецької мови – Р.М. Мельник, Ж. Б. Черська; на матеріалі англійської мови – Т.З. Рудик та на матеріалі української мови та її діалектів – В.І. Бездітко, В.В. Леснова.

Метою статті є визначення складу, структури, співвідношення ядерних та периферійних одиниць мікрополя на позначення загальної характеристики людини з погляду дотримання нею моральних норм як складової лексико-семантичного поля прикметників, об'єднаних

інваріантним значенням «оцінка людини з погляду моралі».

Визначальною особливістю лексичних одиниць зазначеного мікрополя є оцінка людини з погляду дотримання нею системи норм і принципів поведінки у ставленні до інших, до суспільства без вказівки на конкретний спосіб її вияву, як-от: ставлення до праці, ввічливість чи нахабство, доброзичливість чи недоброзичливість, чуйність чи байдужість, черствість тощо.

Центральним (ядерним) компонентом семантики мікрополів поля морально-етичної характеристики особи є значення *моральний* (у змісті якісного прикметника це значення «який діє, поводить відповідно до вимог моралі») [СУМ, IV, 799] та значення негативної оцінки, наявне у прикметниках: *неморальний* [СУМ, V, 340], *аморальний* [СУМ, I, 39], *імморальний* (книжн.) [СУМ, IV, 20]: – *А, меценаси! Моральні люди!..* (І. Франко 2, 19); *Се небезпечний чоловік. Се поперед усього глибоко неморальний чоловік* (І. Франко 2, 15); *Лиманчук вважав процедуру допиту закінченою. Перед народним судом стояла аморальна потвора, позбавлена самих елементарних людських ознак* (О. Довженко, 217). Прикметник *високоморальний* [матеріали текстової вибірки – далі МТВ], передаючи інтегральне значення позитивної оцінки, ускладнює його семантичним компонентом високого ступеня вияву ознаки: *Високоморальна людина*.

Ад'єктив *благородний* ідентифікований семемою «який відзначається високими моральними якостями, керується високими принципами» [СУМ, I, 193]. Хоча це значення подано в СУМ як первинне, номінативне, генетично воно, очевидно, є вторинним (пор. у Словнику Б. Грінченка *благородний* – 1. Изъ привилегированных сословій; 2. Благородный [СГ, I, 71]). Напр.: *Тим-то Франко так цінить, так дорожить тим святим непокоєм, що живе в душі благородних натур і не дає їм заснути* (М. Коцюбинський, II, 351).

Прикметники *великодушний* [СУМ, I, 320] і *шляхетний* (у вторинній, якісній функції) [СУМ, XI, 495] дещо уточнюють інтегральне значення – «який відзначається безкорисливістю, великою доброзичливістю, не пам'ятає зла, не дріб'язковий» [ССУМ, I, 67] та «який має високі моральні якості, що, зокрема, виявляються в поведінці, манерах, ставленні до кого-небудь» [ССУМ, I, 67]: *О, це зовсім не той лінкуватий і великодушний співбесідник, що так розважав був Андрія, відібравши його від некурящих блощичь* (І. Багрянний, 237); *Далєбі, він [Андрій] до цього має відношення. Крім шпигунства на користь будь-чю, бо це противно його гордїй і шляхетній натурї, решта ж – може бути...* (І. Багрянний, 174).

Антонімічне значення «позбавлений благородства» властиве конституюнту *неблагородний* [СУМ, V, 249].

Семему «який відзначається високими моральними якостями» експлікують прикметники *чесний* [СУМ, XI, 314], *правдивий* [СУМ, VII, 499], *чистий* [СУМ, XI, 331]: *Але прошу вас, пане меценасе, те, як він поводить ся зі своєю жінкою, то таке дике, нелюдське, що я не розумію, як чесний чоловік може подати йому руку* (І. Франко 2, 15). Інші конституенти

мікропарадигми з домінантою *чесний* модифікують інтегральне значення додатковими семантичними відтінками, а саме:

1) «який живе чесно, дотримується всіх правил моралі» – *доброчесний* [СУМ, II, 326], *цнотливий* [СУМ, XI, 242], *чеснотливий* [СУМ, XI, 316]: *Ви, пане стародубський полковнику, знаєте, як воно є, бо чую, що ваша пані Настя, не в гнів їй кажучи, не іншого кшталту: жінка цнотлива, але за словом до сусіди не йде* (Б. Лепкий 1, 12); *Тим часом розмова, обійшовши кілька тем, звернула на ту річ, що до неї неминуче веде хоч найменше впорскування алкоголю, хоч найчеснотливішій людині* (В. Підмогильний, 338);

2) «не здатний на погані, аморальні вчинки» – *порядний* [СУМ, VII, 302], *добропорядний* [СУМ, II, 325], *пристойний* [СУМ, VIII, 40], *благопристойний* [СУМ, I, 193]: *Хто, скажіть мені, із порядних газдів буде вдень замикати з-перед людей двері...* (М. Матіос 2, 93); *Він [Микола Баглай] уже настільки порядний, що не хоче зближуватися з Лободою і шукати з ним спільної мови* (Є. Сверстюк) (УС 1, III, 56); *Правду кажучи, ніхто в місті з добропорядних людей і не журився з цієї навали: німці відновили лад, ніхто більше не стріляв на вулицях...* (Б. Антоненко-Давидович, 456); *Як він [Андрій] міг дати маху! Всі такі милі, благопристойні, хоч і змучені люди* (І. Багряний, 64);

3) «який діє чесно, порядно, справедливо» – *совісний* [СУМ, IX, 435]: *Згадалося знову Баглаєве товариство, біля чийого вогнища щойно сидів, – совісні люди, такі стають лицарями праці й життя* (О. Гончар) (УС 1, III, 47);

4) який справляє оцінку моралі особи найвищого ступеня вияву – *прехороший* [СУМ, VII, 547], *пресвітлий* (розм.) [СУМ, VII, 541], *прекрасний* [СУМ, VII, 534];

5) «який має потрібні позитивні якості» – *гідний* [СУМ, II, 64], *достойний* [СУМ, II, 389], *гарний* [СУМ, II, 34];

6) «який нічим не зганьбив себе» – *незаплямований* [СУМ, V, 309], *незаплямлений* [СУМ, V, 309], *добрий* [СУМ, II, 321].

Для багатьох лексичних одиниць аналізованого угруповання значення морально-етичної оцінки особи вторинне. Денотативне їх значення, ускладнене конотаціями, відображає реалії предметного світу:

а) *ступінь забрудненості поверхні* – *чистий, незаплямований, незаплямлений*: *Варто було знести горя вдвоє і втроє більше, щоб тільки дожити до цієї хвилини їхньої [Шури і Юрася] зустрічі, дожити, ніде не спіткнувшись, відкидаючи спокуси, дійти до нього незаплямованою, чесною, вірною* (О. Гончар, I, 211);

б) *здатність випромінювати чи відбивати світло* – *світлий* [СУМ, IX, 91], *пресвітлий* (розм.): *Вірність і відданість становлять глибоко симпатичну рису світлої особистості Ю. Клена, рису, гідну пошани та наслідування* (Михайло Орест) (УС 1, I, 599)

або: в) *естетичні оцінки особи* – *чудовий* [СУМ, XI, 375], *гарний*,

прекрасний, класний(розм.): – Федора. Він гарний парубок. Він буде кращій і від Тимофія, і від їх усіх... (Панас Мирний, II, 257); *Прекрасна людина;*

г) **утилітарні оцінки** – *хороший* [СУМ, XI, 129], *прехороший* [СУМ, VII, 547], *непоганий* [СУМ, V, 357]: *Звичайна радянська дівчина – комсомолка з хорошої, добропорядної родини* (І. Роздобудько, 133); *Льоня – непоганий хлопець* (О. Гончар, III, 73);

г) **соціальну цінність, суспільну оцінку діяльності людини** – *достойний* [СУМ, II, 389], *гідний*: [Лукерія Степанівна:] ... *І який чоловік достойний, і гості наїздять все достойні люде...* (М. Кропивницький, 328); *Коли земляки мої торкнуться цієї теми, буде, звичайно, згадано багато гідних людей...* (О. Гончар, VI, 559);

д) **ставлення людини до інших, її поведінку** – *добрий*: «*Ся Христя добра людина, думала вона [Мотря], – товаришка...*» (Панас Мирний, II, 298);

е) **метафоричне оцінне ставлення до людини** – *золотий* [СУМ, III, 680] у сполученні *золота людина (душа): Золота людина. Скромна, роботяща, справжня патріотка...* (О. Гончар, III, 430); *Золоті душі були обоє* (В. Барка, 271).

Антонімічну групу з негативною конотацією становлять лексичні одиниці, об'єднані в синонімічні ряди з домінантами *негідний, непорядний, безсоромний*.

Значення «здатний на погані вчинки, якому властиві негативні моральні якості» мають прикметники *негідний* [СУМ, V, 287], *неподобний (рідше)* [СУМ, V, 359]. Інші конституенти синонімічного ряду модифікують, уточнюють архісему додатковими смисловими відтінками:

1) сему високого ступеня вияву ознаки містять лексеми *препоганий (розм.)* [СУМ, VII, 539], *бридкий* [СУМ, I, 234], *гідкий* [СУМ, II, 60], *мерзенний* [СУМ, IV, 676], *мерзотний* [СУМ, IV, 677], *поганючий* [СУМ, VI, 704], *препоганючий* [СУМ, VII, 540], *махровий* [СУМ, IV, 656], *паршивий (розм.)* [СУМ, VI, 83], *шолудивий (розм.)* [СУМ, XI, 509];

2) прикметники, ускладнені семантичним множителем «трохи» – *поганкуватий* [СУМ, VI, 703];

3) сему негативної оцінки «аморальний, нещирий, лицемірний та ін.» містять лексеми *низький* [СУМ, V, 412], *нищий* [СУМ, V, 416], *брудний* [СУМ, I, 240]; «позбавлений моральної чистоти» – *паскудний (розм.)* [СУМ, VI, 87], *нецнотливий* [МТВ], *недоброчесний* [МТВ].

Ад'єктиви *плюгавенький (знев.)* [СУМ, VI, 598], *паскуденький (знев.)* [СУМ, VI, 87], *паршивенький (знев.)* [СУМ, VI, 83], окрім семи ступеня вияву базової ознаки, виражають також суб'єктивну оцінку мовця.

Характерною особливістю аналізованого мікрополя є те, що більшість його складових актуалізують сему «який здатний на погані вчинки, якому властиві негативні моральні якості» як вторинний лексико-семантичний варіант (далі – ЛСВ). Первинне їх значення вказує на інші ознаки, зокрема:

а) **утилітарні оцінки** – *негідний* [СУМ, V, 277], *поганий* [СУМ, VI,

701], *препоганий* (розм.) [СУМ, VII, 539], *поганкуватий*, *поганючий* (розм.), *препоганючий* (підсил.) [СУМ, VII, 540]: *Хіба в поганих людей бувають добрі очі?* (В. Симоненко, 252);

б) *ступінь забрудненості поверхонь* – *брудний*, *паскудний* (розм.) [СУМ, VI, 87], *паскудненький* (знев.): *Он там стоїть [Анна] із моїм чоловіком коло брами та й лопотить. Паскудна така, неначеб просто з пекла прийшла. На світі погана жінка* (О. Кобилянська, 254); *А так, що є і гідні старшини, і негідні, як і поміж нами буває* (Б. Лепкий 2, 422);

в) *параметричні характеристики* – *низький*: [В'язень-лицар:]...*Ні, Зевес не був тираном низьким, він почесно карав своїх сперечників великих...* (Леся Українка, III, 184);

г) *фізичний стан істоти, зумовлений певними хворобами*, – *паршивий* (розм.) [СУМ, VI, 83], *шолудивий* (знев.) [СУМ, XI, 509]: – *Я не подивлюся ні на твого батька, ні на паршивого Гудзика, а так далі, що знатимеш!* – ...*промовив Карпо* (В. Винниченко, 84); – *Ну стій же ти, шолудивий бурсаче!* – *трясучи кулаком, промовив Жук* (Панас Мирний, I, 109);

г) *естетичні оцінки* – *гидкий* [СУМ, II, 60], *мерзенний*, *мерзотний*, *бридкий*, *противний* [СУМ, VIII, 316]: *Та ви знаєте, який це Гаврило, його в кожній українській драмі можна бачить. Злий, єхидний, поганий, гидкий...* (В. Винниченко, 121); *Нема бридкіших людей, як отакі боягузи, що ледве самі позбудуться страху, як уже пацукують і наклепують всякий бруд...* (Леся Українка, VII, 519);

д) *оцінки предметів, дій тощо з погляду їхньої відповідності певній обстановці, випадку* – *неподобний* [СУМ, V, 359]: *Неподобні люди;*

е) *особливості будови рослин, зокрема квітів* – *махровий*: *Махровий негідник;*

є) *ступінь зношеності одягу* – *дрантивий* (знев.) [СУМ, II, 407]: *Дрантивий молодик;*

ж) *здатність чого-небудь завдавати прикроців, неприємностей* – *капосний* (розм.) [СУМ, IV, 96], *накосний* (розм.) [СУМ, VI, 18]: *Якби я під землею лежала, вона [баба Палажка] б мене, капосна, і там знайшла б* (І. Нечуй-Левицький, I, 414).

Периферію мікрогрупи становлять ад'єктиви *плюгавий* [СУМ, VI, 598], *сякий-такий* (розм.) [СУМ, IX, 912] та інші, марковані належністю до розмовного стилю мовлення.

Семема «якому не властива порядність, який порушує вимоги честі, здатний на низькі, негідні вчинки» ідентифікує прикметники *непорядний* [СУМ, V, 362], *нечесний* [СУМ, V, 403], *безчесний* (з додатковою семою ступеня вияву ознаки) [СУМ, I, 153]. Ад'єктиви *недобрий* [СУМ, V, 286], *нехороший* (зі значенням «якому не властива порядність, вчинки якого завдають комусь неприємностей») [СУМ, V, 401], а також лексичні одиниці *недостойний* [СУМ, V, 300], *негарний* [СУМ, V, 275] актуалізують архісему ряду вторинними ЛСВ, денотативне їх значення вказує на:

а) **соціальну цінність, громадську оцінку діяльності людини** – **недостойний**: Нам показано навіщось тільки якийсь дивогляд психологічний: задрість героїні до самої себе і досаду її на свого жениха, що він для неї, недостойної, зрадив пам'ять її коханої прабабуни... (Леся Українка, VIII, 184);

б) **естетичну оцінку зовнішності когось, чогось** – **негарний**: **Негарний товариш**;

в) **утилітарні оцінки** – **нехороший**: А так його Толік звати... Противнючий він... Нехороший... (В. Нестайко, 248);

г) **ставлення людини до інших** – **недобрий**: «Це, видно, про мене трахтують, видно, про мою землю Грицько замишляє. Господи! Та й недобрий же який цей Грицько...» (Панас Мирний, II, 185);

г) **ступінь забрудненості поверхонь** – **заплямований** [СУМ, III, 266], **заплямлений** [СУМ, III, 266] у вторинній прикметниковій функції: Спартак відмовлявся зрозуміти причину тієї посиленої уваги, яку, починаючи ще з райкому, комісар Леценко виявляв до Колосовського, до людини, як собі хочете, а все ж заплямованої і, безперечно, багато чим невдоволеної в душі (О. Гончар, IV, 129);

д) **відсутність світла, освітленості** – **темний** [СУМ, X, 67] та як компонент складного прикметника **темнодухий** (рідко) [МТВ]: ... а в злочинців усе інакше: і правда їх не така, і хочуть вони не того, що всі люди, та й уся в їх душа не така, а гірша – лиха, темна, ворожа (Б. Грінченко, II, 256); Те, що буде святий, руйнує тиран темнодухий, І вівтарі мудреця воїн рубає мечем... (Михайло Орест) (УС 2, II, 172).

Прикметники **безсоромний** [СУМ, I, 147], **безсовісний** [СУМ, I, 147], **несовісний** (рідше) [СУМ, V, 385] мають значення «який не зважає на прийняті норми стосунків між людьми, зневажає інтереси інших» [ССУМ, I, 45], а ад'єктив **цинічний** [СУМ, XI, 215] експлікує семему «який відверто заявляє про зневажливе, зухвале ставлення до загальноприйнятих норм моралі, етики, до чого-небудь, що користується загальним визнанням, повагою»: *Задля якогось непорозуміння він [Сервантес] попав навіть у тюрму; одні кажуть, що за довги, яких наробив його несовісний спільник (І. Франко 1, IV, 168); Тому вона [Стефка] старанно намагається бути цинічною, брутальною, відчайдушною, вона ненавидить старих, котрі лають молодь (І. Роздобудько, 136).*

Зазначені вище лексичні одиниці, а також прикметники периферійної зони **безстидний** (заст., розм., рідше) [СУМ, I, 148], **соромітний** [СУМ, IX, 465], **стидкий** (розм.) [СУМ, IX, 694] (останні два шляхом зміни об'єкта оцінки), **страмний** (розм.) [СУМ, IX, 750], **страмнючий** (підсил., розм.) [СУМ, IX, 750] маніфестують значення «який не почуває сорому, не соромиться за свої аморальні, непристойні вчинки»: *Вона [Герничиха] усім рівно очима світить, як тобі... Покинь, забудь стидку (Марко Вовчок, 330).*

Крайню периферію синонімічного ряду становлять діалектизми **безличний** [СУМ, I, 133], **безвстидний** [СУМ, I, 123].

Прикметники *невинний* [СУМ, V, 259], *невинен* [СУМ, V, 259], *безвинний* [СУМ, I, 120], *невинуватий* [СУМ, V, 259], *неповинний* (рідше) [СУМ, V, 356], *негрішний* [СУМ, V, 280], *безгрішний* [СУМ, I, 124], *правий* [СУМ, VII, 502], *прав* (рідше) (переважно у протиставленні зі словами *неправий*, *невинуватий* і под. або у складі присудка) [СУМ, VII, 502] становлять ядро мікропарадигми зі значенням «який не має за собою вини, ні в чому не провинився»: *За протоколами допитів Андрієвського можна здогадатися, що за спілкування з опальним поетом могли бути підведені під кримінал невинні жертви* (І. Ільєнко) (УС 1, I, 237); *Дарія Олександрівна подумала: ось як твоя душа безвинна і всім прощає, люблячи; так живуть* (В. Барка, 42).

На периферії розгляданого мікрополя перебуває ад'єктив *чистий* [СУМ, XI, 331], який актуалізує архісему ряду на основі метафоричного переносу «ступінь забрудненості поверхні → морально-етична характеристика людини» переважно у синтаксичній функції присудка. Напр.:– *А по-моєму, від такого можна всього ждати, – відрізав родичеві Музиченко. – Бо виходить, один я чистий, один я безгрішний, а вони...* (О. Гончар, III, 530).

Семема «який не має за собою аморальних учинків, морально чистий» ідентифікує прикметники *невинний* [СУМ, V, 259], *невинен* [СУМ, V, 259], *непорочний* [СУМ, V, 362], *безгрішний* [СУМ, I, 124], *негрішний* [СУМ, V, 280], *чистий*. Конституенти *святий* [СУМ, IX, 101], *пренепорочний* [СУМ, VII, 538], *пречистий* [СУМ, VII, 548] уточнюють інтегральне значення семою високого рівня ступеня вияву ознаки, ад'єктиви *незіпсований* [СУМ, V, 318], *незіпсутий* (розм.) [СУМ, V, 318] – семантичниммножником «який не піддався шкідливим впливам», а лексичні одиниці *цнотливий* [СУМ, XI, 242], *незайманий* [СУМ, V, 307], *непочатий* [СУМ, V, 365] – вказівкою на суб'єкт оцінки: переважно про дітей, молодих людей та жінок. Наприклад: *А Дмитрик – майже дитина. Добрий такий та тихий... Як ангел, чистий. Невинний.* (М. Матіос 1, 101).

3-поміж зазначених прикметників периферію мікрополя становлять лексеми інших лексико-семантичних угруповань, які у вторинних значеннях актуалізують сему «морально чистий». Це прикметники з первинними значеннями:

а) *ступеня забрудненості поверхонь – чистий*: *Ця безмежна щедрість, що подобала на щедрість чистої і нерозумної дитини, приводила часом до родинних конфліктів* (Віра Вовк) (УС 1, III, 111);

б) *відношення до релігії, Бога, божественної сили – святий, преподобний* (розм., рідко): *Коло хатинки В повіточці своїй малій Той бондар праведний, святий...* (Т. Шевченко, II, 278);

в) *утилітарних характеристик предметів – незіпсований, незіпсутий* (розм.): *Пані Заславська розказала батькові про те, що вона шукає інтелігентної незіпсованої дівчини з провінції для одного, так званого ліпшого дому* (І. Вільде 1, 120);

г) **«якого не починали, не використовували, до якого не торкалися, не бралися»** – незайманий, непочатий: *Незважаючи на свої сорок два роки та п'ятеро дорослих дочок, була вона ще зовсім не вижитою, такою незайманою, такою сповненою чекання чогось...* (І. Вільде 2, 4).

До крайньої периферії мікрогрупи належать хронологічно марковані лексичні одиниці *безгріховний (заст.)* [СУМ, I, 124], *пренепорочний (заст. поет.)* [СУМ, VII, 538], *пречистий (заст.)* [СУМ, VII, 548].

Опозиційну групу негативної оцінки формують ад'єктиви *винний* [СУМ, I, 440], *винен* [СУМ, I, 440], *винуватий* [СУМ, I, 444], *провинний* [СУМ, VIII, 132], об'єднані архісемою «який вчинив що-небудь погане, зробив злочин, провинився у чомусь»: – *Я зайшов сюди безвинний, а вийшов би винуватий* (Ю. Мушкетик) (УС 1, III, 168).

Значення «який має негативні риси характеру, відзначається аморальною поведінкою» [ССУМ, II, 332] інтегрує складові *порочний* [СУМ, VII, 286], *гнилий* (на основі метафоричного переносу «стадія розвитку, процес розкладу чогось → характеристика людини за морально-етичною ознакою») [СУМ, II, 93] та елементи крайньої периферії *скверний (заст., книжн.)* [СУМ, IX, 258], *спорзний(рідко)* [СУМ, IX, 573].

Негативну оцінку виражають також лексичні одиниці, вживані у вторинній, прикметниковій функції з інтегральним значенням «морально зіпсований, з поганими, аморальними звичками»: *розпущений* [СУМ, VIII, 786], *розбещений* [СУМ, VIII, 602], *розпаскуджений* [СУМ, VIII, 758], *зіпсований* [СУМ, III, 575], *зопсований (рідше)* [СУМ, III, 575], *зіпсутий* [СУМ, III, 575], *зопсутий (рідше)* [СУМ, III, 575]. Семантично близьким до зазначеного синонімічного ряду є ад'єктив *пропащий* у вторинному ЛСВ – «який морально опустився, занапастив себе» [СУМ, VIII, 252]. Наприклад: *На Зевса, дуже се зіпсований народ, Якому байдуже – брехнути, – не задавить!* (І. Франко 1, IX, 188); *Отець Георгій не дуже вірив словам незнайомця, але від серця відлягло: з простої бесіди молодика було видно, що він не зовсім пропащий* (Г. Тарасюк, 70); *Він [чоловік] ніяк не з'являється. Ті ж, хто волочиться за нею, – світські дотепники, жінкуваті красені, розбещені жуїри, чванькуваті нащадки банкірів, – не мають у собі ані дециці від уявлюваного нею ідеалу* (М. Слабошпицький, 137).

Значення «гідний осуду, зневаги, ганьби», очевидно через свою аморальну поведінку, негідні вчинки, духовну обмеженість, маніфестують прикметники синонімічного ряду з домінантою *жалюгідний* [СУМ, II, 507]: *нікчемний* [СУМ, V, 423], *мізерний* [СУМ, IV, 730], *злиденний* [СУМ, III, 591], *убогий* [СУМ, X, 357], *душеубогий (рідко)* [СУМ, II, 447]. Майже всі зазначені лексичні одиниці набувають семантики морально-етичної характеристики особи похідними ЛСВ, номінативне їх значення вказує на:

а) **здатність викликати жаль, співчуття** – *жалюгідний*: *Мабуть, він [батюшка] зневажає й архієрея, й цього жалюгідного попа, й пристава, з якими вліз у компанію* (В. Винниченко, 696);

б) **параметричні властивості** – *малий* [СУМ, IV, 606], *маленький*

[СУМ, IV, 605], *мізерний, дрібний* [СУМ, II, 414] у складі композита *дрібнодушний (рідко)* [МТВ]: *Чому ж не стріляє ворог? Чому ж тремтить його рука?.. – А якщо я підйду до тебе, нікчемного, мізерного?..* (О. Довженко, 53); *Який же він [Кочубей] малий, мізерний, нужденний!* (Б. Лепкий 2, 111); *Люди ввижались йому [Свіфту] або лукавими і дрібнодушними пігмеями, або велетами тільки тілом, а не духом* (Леся Українка, VIII, 171);

в) *характеристику людини за її соціальним становищем – злиденний, убогий* та у складі композита *душеубогий (рідко)*: [Перший монах:] *(до 2-го монаха) Сиди й тремти, душа твоя убога, то, може, нам що заборонять ще* (Л. Костенко, 470).

Легковажну, негідну з морального боку поведінку людини маніфестують прикметники периферійної зони лексико-семантичного поля морально-етичних характеристик людини *безпутний (розм.)* [СУМ, I, 143], *непутящий (розм.)* [СУМ, V, 373], *непутній (рідко)* [СУМ, V, 373], *ледачий (знев.)* (на основі метафоричного переосмислення первинного ЛСВ, що вказує на ставлення людини до праці) [СУМ, IV, 467] та діалектизм *леда-який (знев.)* [СУМ, IV, 467]: *Хто сидить у жнива, той чоловік безпутний...* (Р. Іванчук, II, 112); – *Та тримайте ж міцніше! Чи ви навмисне його [хлопця] випускаєте? – чулися погуки – Де ж воно, непутяще?* (О. Гончар, V, 386).

Антонімічну групу позитивної оцінки формують ад'єктиви *путній (розм.)* [СУМ, VIII, 403], *путящий (розм.)* [СУМ, VIII, 405] зі значенням «який має позитивні якості»: – *Хіба його не видно й спершу було, що він [Чіпка] чоловік путящий? Чи до роботи, чи до майстерства – до всього вдався?* (Панас Мирний, I, 564).

Отже, дослідження складу та структури мікрополя прикметників зі значенням загальної характеристики людини з погляду дотримання нею моральних норм, аналіз семної будови ядерних та периферійних конститuentів, вивчення специфіки й напрямів семантичних змін у лексемах периферійних зон лексико-семантичних угруповань засвідчує системність лексичного складу української мови. Перспективним видається аналіз зазначених прикметників у художньому мовленні сучасної української літературної мови в аспекті з'ясування стилістичних особливостей як засобів образності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова Э. В. О пересекающемся характере лексико-семантических групп слов / Э. В. Кузнецова // Семантика и структура предложения: Лексическая и синтаксическая семантика : [сб. статей] / [редколлегия : Н. Д. Гарипова (отв. ред.) и др.]. – Вып. 1. – Уфа, 1978. – С. 7-13.
2. Лаврова Л. В. Лексико-семантические группы слов, характеризующие человека: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. В. Лаврова. – Саратов, 1984. – 22 с.

3. Леснова В. В. Номінація людини та її рис у східнослов'янських українських говірках : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01 / Леснова Валентина Володимирівна. – К., 1999. – 520 с.
4. Мордвина-Щодро О. А. Антонимо-синонимические блоки прилагательных, называющих черты характера человека: лингвокультурологический аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Мордвина-Щодро Ольга Арвидовна. – СПб., 2007. – 272 с.
5. Нестерская Л. А. Взаимодействие лексико-семантических групп прилагательных / Л. А. Нестерская // Вестник Моск. ун-та : [сб. науч. тр.]. Филология. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1978. – С. 68-74.
6. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж. П. Соколовская. – К.: Наукова думка, 1990. – 184 с.
7. Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных / А. Н. Шрамм. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 134 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. Б. Антоненко-Давидович – Антоненко-Давидович Б. Д. Смерть ; Сибірські новели ; Завищені оцінки : Повісті, новели, оповідання / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : Радянський письменник, 1989. – 559 с.
2. І. Багрянний – Багрянний Іван. Сад Гетсиманський / Іван Багрянний. – К. : Школа, 2008. – 512 с.
3. В. Барка – Барка Василь. Поезія. Жовтий князь / Василь Барка. – К. : Наукова думка, 2008. – 304 с.
4. В. Винниченко – Винниченко В. Краса і сила / В. Винниченко. – К. : Дніпро, 1989. – 752 с.
5. І. Вільде 1 – Вільде І. Повісті та оповідання / І. Вільде. – Львів : Каменяр, 1983. – 231 с.
6. І. Вільде 2 – Вільде І. Сестри Річинські : Роман / І. Вільде. – К. : Гамазин, 2010. – 640 с.
7. Марко Вовчок – Вовчок Марко. Оповідання. Казки. Повісті. Роман / Марко Вовчок. – К. : Наукова думка, 1983. – 640 с.
8. О. Гончар – Гончар О. Т. Твори : В 7-и т. – К. : Дніпро, 1987 – 1988.
9. Б. Грінченко – Грінченко Б. Д. Твори : В 2-х т. / Б. Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1990.
10. О. Довженко – Довженко О. Кіноповісті. Оповідання / О. Довженко. – К. : Наукова думка, 1986. – 712 с.
11. Р. Іваничук – Іваничук Р. І. Твори : В 3-х т. / Р. І. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988.
12. О. Кобилянська – Кобилянська О. Вибрані твори / О. Кобилянська. – К. : Дніпро, 1974. – 544 с.
13. Л. Костенко – Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
14. Коц. – Коцюбинський М. М. Твори : В 2-х т. / М. М. Коцюбинський. – К. : Наукова думка, 1988.
15. М. Кропивницький – Кропивницький М. М. Драматичні твори / М. М. Кропивницький. – К. : Наукова думка, 1990. – 608 с.
16. Б. Лепкий 1 – Лепкий Б. Мотря / Б. Лепкий. – Львів : Червона калина, 1991. – 390 с.
17. Б. Лепкий 2 – Лепкий Б. Не вбивай. Батурын / Б. Лепкий. – Львів : Червона калина, 1991. – 452 с.
18. М. Матіос 1 – Матіос М. Майже ніколи не навпаки / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 176 с.
19. М. Матіос 2 – Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. –

- 188 с.
20. Панас Мирний – Мирний Панас. Твори: В 2-х т. / Панас Мирний. – К. : Наукова думка, 1989.
 21. В. Нестайко – Нестайко В. Тореадори з Васюківки / В. Нестайко. – К. : «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2010. – 544 с.
 22. І. Нечуй-Левицький – Нечуй-Левицький І. С. Твори : В 2-х т. / І. С. Нечуй-Левицький. – К. : Наукова думка, 1985-1986.
 23. В. Підмогильний – Підмогильний В. П. Оповідання. Повість. Романи / В. П. Підмогильний. – К. : Наукова думка, 1991. – 800 с.
 24. І. Роздобудько – Роздобудько І. Зів'ялі квіти викидають / І. Роздобудько. – К. : НОРА-ДРУК, 2006. – 208 с.
 25. В. Симоненко – Симоненко В. Берег чекань / В. Симоненко. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – 310 с.
 26. М. Слабошпицький – Слабошпицький Михайло. Марія Башкирцева (Життя за гороскопом) / Михайло Слабошпицький. – К. : Ярославів Вал, 2008. – 272 с.
 27. СГ – Словарь української мови : В 4-х т. / НАН України ; зібрала редакція журн. «Кієвская Старина» ; [упор. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко]. – К. : Наукова думка, 1996 – 1997.
 28. ССУМ – Словник синонімів української мови : В 2-х т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші]. – К. : Наукова думка, 2001.
 29. СУМ – Словник української мови : В 11-и т. / [ред. колегія : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.
 30. Г. Тарасюк – Тарасюк Г. Храм на болоті : Новочасна притча / Г. Тарасюк. – К. : Відродження, 2007. – 222 с.
 31. Леся Українка – Українка Леся. Зібрання творів у 12-и т. / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1975-1977.
 32. УС 1 – Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : У 3-х кн. – К. : Рось, 1993 – 1994.
 33. УС 2 – Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: В 4-х кн. – К. : Аконтіт, 2001.
 34. І. Франко 1 – Франко І. Я. Зібрання творів у 50-и т. / І. Я. Франко. – Т. 1-10. – К. : Наукова думка, 1976 – 1977.
 35. І. Франко 2 – Франко І. Перехресні стежки : повість / І. Франко. – Кіровоград : Степова Еллада, 2000. – 256 с.
 36. Т. Шевченко – Шевченко Т. Твори : В 5-и т. / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1978 – 1979.

В статье рассматривается состав и структура микрополя прилагательных украинского языка, обозначающих общую характеристику человека с точки зрения соблюдения моральных норм.

Ключевые слова: имя прилагательное, лексико-семантическое поле, синонимический ряд, антонимическая пара, сема, первичная и вторичная номинация.

This article deals with the composition and structure of the microfield of Ukrainian language adjectives expressing the general characteristics of human from the standpoint of compliance with moral norms.

Key words: adjective, lexical and semantic field, synonymic row, antonymic pair, seme, primary and secondary nomination.